

Foto: Jens Dahl-Mikkelsen, Biofoto.

Kortlægning af Nordsøens havfugle

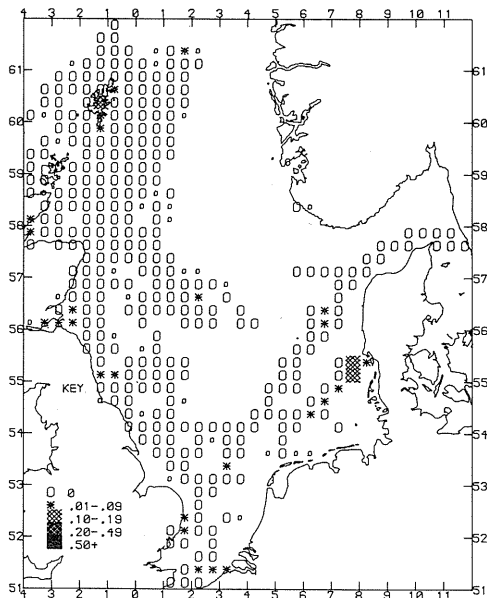
Den menneskelige aktivitet har fået større og større indflydelse på havfuglenes levevilkår. Gennem mange århundreder fandt denne påvirkning især sted ved forstyrrelse og indsamling af fugle og æg på ynglepladserne, og ved jagt på havet. Herhjemme har jagt og fredningslovgivningen i en vis udstrækning beskyttet havfuglene overfor disse direkte trusler, bl.a. ved udpegning af de vigtigste fædnings- og overvintringsområder til Ramsar-områder, vildtreservater m.m. (på baggrund af flytællinger af de kystnære dele af farvandet 1969-73). Der nedlægges dog stadig f.eks. ca 200.000 havdykænder i de danske farvande hvert år.

I slutningen af tresserne blev man opmærksom på nye og måske alvorligere trusler mod havfuglene – ikke mindst udenfor ynglepladserne. Overfiskeriet i dele af Nordsøen og forurening af dette havområde med olie, klorerede kulbrinter, tungmetaller, giftige uorganiske forbindelser og radioaktivt materiale tog kraftigt til som en konsekvens af den førte konsum- og affaldspolitik. Fælles for disse nye trusler er, at det er særdeles vanskeligt og ressourcerelevende at dokumentere, hvor store konsekvenser hver faktor har for havfuglene. For at få kendskab til konsekvenserne af den mest oplagte og lettest målelige af disse trusler, nemlig olieforureningen, blev en undersøgelse af døde havfugle iværksat. Systematiske optællinger af ilanddrevne havfugle blev startet af RSPB i Storbritannien

i 1971. Allerede efter få års undersøgelser blev det klart, at lommer, havdykænder og alkefugle led af en langt højere dødelighed p.g.a. olie, end man havde frygtet, idet imellem 40 og 65% af de ilanddrevne fugle var ramt af olie. Da olieflugtællinger kun kan anvendes til at måle forskellige arters relative sårbarhed overfor olie, var en systematisk kortlægning af de sårbare arters antal og udbredelse på havet nødvendig for at kunne bestemme truslens omfang og muliggøre en bedre bekæmpelse af olieforureningen til havs.

Til dette formål blev en skotsk forskergruppe, »Seabirds at Sea Team«, nedsat af de britiske fredningsmyndigheder. De startede en 3-årig undersøgelse af Nordsøens havfugle (fra nov. 1979 til nov. 1982) baseret på systematiske optællinger fra skib; metodikken var blevet standardiseret i løbet af 70'erne gennem overvågningsprogrammer i Stillehavet og det nordvestlige Atlanterhav. Gruppen har netop afsluttet bearbejdningen af linietakseringerne i det 575.000 km² store havområde. Resultaterne af dette pionerarbejde indenfor havfugleovervågningen i Europa er samlet i rapporten »Seabird Distribution in the North Sea« (B. F. Blake et al., Huntingdon, Nature Conservancy Council, 1984), som rummer en mængde informationer om havfugle, deres udbredelse i Nordsøen og metoder til overvågning.

Skotterne opdelte Nordsøen i felter på ca 28×28

En vigtig overvintringsplads for lommer er fundet i Nordsøen ud for det danske Vadehav. Figuren viser antal iagttagne lommer pr sejlet km i månederne oktober-april. (Fra: B. F. Blake et al., *Seabird Distribution in the North Sea*, Huntingdon, Nature Conservancy Council, 1984).

km. Op til 1/5 af felterne blev gennemsejlet med færger, inspektionsskibe o.l. og optalt hver måned. I disse felter blev fuglene optalt i områder dækkende op til 1/10 af arealet. Dækningen var således ikke konstant fra måned til måned, ligesom langt fra alle dele af Nordsøen blev undersøgt.

I rapporten er resultaterne for hver enkelt art præsenteret ved kort, der måned for måned viser udbredelsen. Disse ledsages af en kort gennemgang af yngleudbredelse, bestandsstørrelse, livshistorie, trækforhold, udbredelse udenfor yngletiden og en fortolkning af udbredelseskortene, som munder ud i en diskussion af, hvor udsat arten er overfor olieforurening i Nordsøen. Desuden knyttes alkefuglenes udbredelse sammen med den tilgængelige viden om fødeemnernes forekomst og udbredelse.

Den østlige del af Nordsøen er dårligst dækket, men rapporten bekræfter en række interessante forhold. Ud for det danske Vadehav findes en vigtig overvintringsplads for lommer og store mængder Sildemåger og Mallebukker er konstateret oversomrende langs den jyske vestkyst. Derimod kommer det nok bag på de fleste, at den vigtigste overvintrings-plads for Søkongen i undersøgelsesområdet blev fundet i Skagerak! Til gengæld kan man andre sig over, at skotterne generelt ikke fandt store koncentrationer af Sorttænder, Ederfugle, Rider eller Lomvier ved den jy-

ske vestkyst, ligesom ingen Sodfarvede Skråper og kjoever og meget få Suler blev iagttaget i den østlige del af Nordsøen. Alt i alt er det p.g.a. den lave og svingende dækningsgrad kun lykkedes skotterne at få et pålideligt udbredelsesbillede af de havfuglearter, som er talrige, og som ikke udviser udpræget flokdannelse (f.eks. måger og alkefugle).

En svaghed ved rapporten er den meget overfladiske litteratursøgning. Der er hverken benyttet publiceret materiale fra britiske, hollandske, tyske eller danske fuglestationer. For den danske del af Nordsøen kunne f.eks. meddelelserne fra Blåvand Fuglestation (publiceret i DOFT) og Nordjyllands Fugle (A. P. Møller (red.), 1978) med fordel være benyttet for at undgå fejlfortolkninger. F.eks. konkluderes, at vinterbestanden af smålommer i Nordsøen er på mindst 1050 fugle (forårstrækket langs den jyske vestkyst tæller årligt 5-10.000 fugle), og at store ridekoncentrationer kun forekommer tæt ved de britiske ynglepladser (op til 10.000 eller flere fugle er siden 1969 iagttaget årligt ved den jyske vestkyst).

Desværre præger det manglende overblik over tilgængeligt faunistisk materiale på området også rapportens beskyttelsespolitiske vurderinger. En af hovedkonklusionerne er, at Nordsøen udenfor de kystnære områder indeholder så lave koncentrationer af de – overfor olieforurening – sårbare arter, at den som helhed må betragtes som »low risk«-område. Endvidere benægtes det allerede i indledningen af rapporten, som bl.a. blev finansieret af britiske olieselskaber, at olieforureningen skulle udgøre nogen væsentlig trussel mod Nordsøens havfugle. Undersøgelser af ilanddrevne fugle langs Holland, Belgien og Vesttysklands kyster har dog vist en markant stigning i antallet af olieamte fugle siden slutningen af halvfjerdserne. Desuden afslørede Styliis-olieforureningen i jan. 1981, at i titusindvis af alkefugle om vinteren kan findes i den østligste del af Nordsøen. Spørgsmålet er, om Nordsøen bør karakteriseres som »low risk«-område, når en tankrensning her kunne medføre, at ca 150.000 fugle blev dræbt.

De mindre danske farvande holder i vinterhalvåret de største havfuglekoncentrationer i Europa. Det syvcifrede antal lommer, lappedykkere, andefugle (fra store dele af det nordlige Eurasien) og alkefugle (fra Nordatlanten) har allerede været udsat for de største oliekatastrofer i Europa (hvad angår mængden af ofre). Disse olieforureninger var alle forårsaget af små olieudslip fra grundstødninger og ulovlige tankrensninger. De planlagte prøveboringer efter olie i vore indre farvande vil forøge truslen fra olieforurening betragteligt. Det er skræmmende, at denne aktivitet sættes igang uden, at en grundig totalovervågning af havfuglenes udbredelse i de danske farvande forinden er iværksat.

*Finn Danielsen,
Jan Durinck og
Henrik Skov.
Oliegruppen u/DOF*

Saltholm – fugle, sæler, luftpudebåde og jagt

Den 15. juni 1984 svævede de nye luftpudebåde deres første ordinære ture mellem Kastrup Lufthavn og Malmø Havn. Forbindelsen til eller fra Kastrup over Sundet skal være hurtig og interessant, mener SAS. Helst havde man »sejlet« over det nyligt fredede Saltholm. Det ville være en lidt kortere vej, spændende med skiftet mellem land og vand – og så er Saltholm jo smuk, selv fra en luftpudebådvindue.

Saltholm huser omkring 40.000 ynglefugle med direkte tilknytning til fladvandet, og øen passeres hvert år af mindst 200.000 trækfugle. Sammenlagt fouragerer der ca 22.000 individer af alle slags vandfugle hver dag uanset årstiden. Og øen er endvidere hjemsted for Øresunds sidste bestand af spættet sæl.

Det var derfor ikke underligt, at en række grønne organisationer, heriblandt DOF, tidligt begyndte at interessere sig for luftpudebåds-sagen. Fredningsstyrelsen, der længe havde kendt til planerne, tog initiativ til en undersøgelse af forstyrrelserne af fuglene og sælerne, specielt med hensyn til luftpudebådene. Undersøgelsen blev placeret ved Zoologisk Museum med Jon Fjeldså som ansvarlig leder. Rapporten over undersøgelsen blev færdig med. oktober og er nu, kort efter nytår, blevet udsendt af Fredningsstyrelsen.

Undersøgelsen lægger hovedvægten på fuglenes reaktioner som indikator for forstyrrelseeffekten. Sælerne er ikke så velegnede i denne sammenhæng, der er få af dem (max. 23), og deres adfærd kan være yderst vanskelig eller umulig at iagttage. Luftpudebåds-ruten var hovedårsagen til undersøgelsen. Men en forstyrrelse må ses i sammenhæng med de øvrige. Og her viste jagten sig at indtage en særstilling. Et af rapportens hovedafsnit handler derfor herom.

Som baggrund for behandlingen af undersøgelsens resultater, og for at kunne vurdere forholdene også udenfor undersøgelsesperioden, indeholder rapporten

en omfattende og rigt illustreret gennemgang af alle relevante fuglearters forekomst og udbredelse på Saltholm i årene 1976-84.

Som mange vil huske, vakte luftpudebådene en del debat i pressen og på politisk plan. Denne debat fik stor betydning for, at de benyttede sejlruiter kom til at ligge relativt langt fra land, mere end 1000 m. Debatten betød også, at der blev presset på for en hurtig afgørelse, og dermed for en hurtig rapport. Der blev derfor i perioden 12. juni-24. september gennemført observationer fra land, luftpudebåd og fly; dette korte tidsrum dækker desværre den fuglefattigste tid på året.

Luftpudebåden – skal den væk?

Alle observerede fuglearter (måger dog stort set undtaget) reagerer på luftpudebådene. De reagerer forskelligt fra art til art og afhængigt af, om det er yngletid, fældningstid, træktid eller andet. Det, de reagerer på, er støjen og den store hastighed. Fuglene skræmmes op og flyver bort, og de vænnes til at holde sig væk fra den rute, der benyttes (eller rettere, vænnes fra at benytte tidligere foretrukne og formentlig optimale områder). Opflyvningsafstanden og omkringflyvningstiden er artsafhængig, men den ser også ud til at være afhængig af flokstyrrelsen, således at større flokke jages op på større afstand. Ederfugleflokke på over et par hundrede kan således have opflyvningsafstande på op til 500 m og flyver omkring i ca 10 min. De vigtigste påvirkninger er den konditionsbelastende omkringflyvning og tabet af fourageringsområderne på eller nær ruten. Det må erindres, at planen er ca 20 luftpudepassager om dagen, så der bliver ikke megen tid til at hvile fjerene ind imellem.

Generelt stiger fuglekoncentrationerne, jo nærmere man kommer Saltholm (det gælder kun med vigtige

Den nye luftpudebådsrute mellem Kastrup og Malmø samt jagt giver alvorlige forstyrrelser for Saltholms fugle og sæler. Foto: Jon Fjeldså.

undtagelser). Sejlrutens nærhed til land er derfor meget vigtig. Rapporten konkluderer således, at det i hovedparten af undersøgelsesperioden ikke har været muligt at påpege omfattende effekt af luftpudebåds-passager, når de foregår ca 2 km fra land.

Skal luftpudebådene væk? De skal i alt fald langt væk fra Saltholm!

Jagten – en forstyrrelse der batter!

97% af de jagtbare fugle skræmt bort eller skudt, og op til 40 skud i minuttet. Sådan var jagtouverturen på Saltholm 1. september.

Men det er ikke bare de jagtbare arter, der påvirkes. Vade fugle, svaner, skarver o.a. fugle – og forøvrigt også sælerne – skræmmes bort fra deres foretrukne steder.

At det ikke alene er braget fra jagtpremieren, der betyder noget, konstateredes ca 3 uger efter jagtstarten. På dette tidspunkt var der 20 gange færre fugle på

og omkring øen, end der kunne forventes at være. Undersøgelsen sandsynliggør, at forstyrrelseseffekten af jagten biologisk set er langt væsentligere end antallet af nedskudte eller anskudte fugle.

For flere lokalafdelinger var det måske en idé at anvende en lignende undersøgelsesmetode og dermed lokalt opnå et mere præcist kendskab til jagtens forstyrrelseseffekt. Mon ikke man mange steder ville konstatere forhold, der er lige så grelle som på Saltholm? Og med en undersøgelse i hånden står man bedre rustet, når der skal ændres på forholdene.

Peter Arctander

Sejlads med luftpudebåde, jagt og andre forstyrrelser af fugle og sæler ved Saltholm, maj-september 1984. – Peter Arctander, Jon Fjeldsø, Arne Jensen.

Fås ved henvendelse til Fredningsstyrelsen, Økologisk kontor, Amaliegade 13, 1256 København K, tlf. (01) 11 95 65.

Baltic Birds 4

I dagene 2. til 6. oktober 1984 afholdtes den fjerde ornitologiske kongres om udforskning og beskyttelse af fugle i landene omkring Østersøen. I skønne natur-omgivelser ved Frostavallen i Skåne samledes deltagerne fra landene, dog savnedes deltagere fra Estland og Litauen. I alt deltog ca 60 ornitologer og naturforvaltere fra 11 lande.

Kongressen var bygget op omkring forskellige temaer, der alle havde det baltiske område som udgangspunkt. De væsentligste temaer var monitoringsprogrammer, fugletrækket over det baltiske område og generelle økologiske problemstillinger, for eksempel beskyttelsen af vådområderne i de baltiske lande.

Sören Svensson, kongressens præsident, indledte kongressen med at give ordet til J. Viksne, der på vegne af V. Lilleleht mindedes afdøde Dr Erik Kumari, som var initiativtager til det internationale fuglebeskyttelsesarbejde mellem de baltiske lande, og præsident for den første kongres i Tallin i 1974. Allerede i 1955 dannede han »The Baltic Commission on the Study of Baltic Bird Migration« og var lige til sin død i januar 1984 en fremtrædende personlighed i øst-europæisk trækfugleforskning og fuglebeskyttelsesarbejde. Blandt hans betydeligste arbejder i de senere år er sammensætningen af materialet til »The Red Data Book on Estonian Birds«.

Thomas Alerstam indledte konferencens første tema om trækfugleforskning i de baltiske lande med et, som sædvanlig, meget inspirerende foredrag om nogle af de nyere resultater på dette felt. Meget interessant var hans redegørelse for trækfuglenes opførsel i relation til vindforholdene. Resultaterne, opnået ved

arbejde med avanceret radar-udstyr, viser, at vindretning og -styrke er afgørende faktorer for fuglenes flyvehøjde under trækket. Havtærner, der trækker ind fra Østersøen i lav højde, stiger ved landkontakt og medvind til højder på op til 3000 meter for at finde de luftlag, hvor forholdet mellem vindmodstand og transportenergi bliver mest økonomisk. Toppet Skalleluger, Almindelig Ryle og Sildemåge gør det samme. Disse forhold bevirker, at forskellige vindforhold giver vidt forskellig registreringsgrad, hvilket kan påvirke monitoringsprogrammer baseret på visuelle trækobservationer.

Agerhønen er som i andre europæiske lande, herunder Danmark, i rivende tilbagegang i Finland. O Hildén kunne således berette, at arten var i tilbagegang overalt undtagen på Åland. En art som Tårnfalken er også i markant tilbagegang. Stor Hornugle og Ravn er generelt i fremgang i Finland.

Kongressens andet tema var beskyttelsen af vådområder og vandfugle i landene omkring Østersøen. Gromadski fra Polen forelagde ret så dystre oplysninger om ødelæggelsen af polske mose- og vådområder.

I Østtyskland er ynglebestanden af Grågås blevet optalt hvert tredje år siden 1973, mens overvintrende Sæd- og Blisgås optælles hvert år ved en totaloptælling midt i november. Gennem mærkning med gule halsbånd forsøger man at følge de rastende bestande af gås. Siden 1967 er antallet af overvintrende Blisgås gået frem fra 97.000 til 230.000 i 1982, mens tallene for Sædgås viser en fremgang fra 121.000 til 190.000 i samme periode. Disse tal blev fremlagt af Eric Rutschke fra Center of Waterfowl Research in DDR.

Hvor Storspoven tidligere var en karakteristisk og velkendt fugl i det danske sensommerlandskab, er den nu blevet en mindre almindelig trækgæst. Biotopsforandringer på de svenske og finske ynglepladser, samt ikke mindst jagt kan være årsag til den kraftige nedgang. Her er en flok hunner på fædningstræk i Nordjylland 28. juni 1981. Foto: Ole Karlsson.

Jørgen Fog fra Vildtbiologisk Station præsenterede firsernes store optællingsprojekt, der blandt andet også vil komme til at involvere mange DOF-aktive. I årene 1987-89 vil IWRB arrangere optællinger af andefugle i hele Vesteuropa. I Danmark vil man forsøge at gennemføre optællinger efter samme metodik, som Anders Holm Joensen benyttede i årene 1965-73. Herved bliver det muligt at bedømme visse udviklingstendenser for de rastende andefuglebestande i de danske farvande.

Hans Meltofte fremlagde foruroligende materiale omkring udviklingen i den fenno-skandinaviske bestand af Stor Regnspove. Gennem materiale fra reservatet Tipperne, det danske jagtudbytte og oplysninger fra de nordlige ynglepladser i Sverige og Finland, illustrerede han den drastiske nedgang for arten gennem de seneste 20 år. Årsagerne er mange, bl.a. habitatsændringer på ynglepladserne, men selv egnede ynglebiotoper er nu uden regnspover. Der skydes årligt 40-50.000 regnspover i Vesteuropa, heraf alene 20.000 i Danmark, og det udgør en stor del af den årlige produktion. Udfra en række indicier konkluderes det, at jagtrykket spiller en afgørende rolle for den aktuelle bestandsudvikling. Meltofte opfordrer til, at man gennemfører et generelt tiårs stop for jagt på ande- og vadefugle i Vesteuropa for at undersøge, om jagten virkelig er en alvorlig begrænsende faktor for bestandene.

Herefter fulgte kongressens tredje emne, som om-

handlede fuglestationsarbejde i det baltiske område. Som under de andre temaer var Danmark også her repræsenteret ved flere foredrag. Blandt andet fortalte Peter Lyngs om feltstationen på Christiansø og det arbejde, der her er gennemført gennem de sidste tyve år. Dette meget store materiale er under bearbejdning og vil snart blive publiceret af Fredningsstyrelsen.

Kongressen vedtog resolutioner omkring beskyttelsen af vådområder og engarealer i det baltiske område for at beskytte en række vadefuglearter (f.eks. Almindelig Ryle og Brushane), der er i tilbagegang, samt en opfordring til restaurering af allerede ødelagte områder. Jagten på Stor Regnspove og biotopsødelæggelse har reduceret den nordeuropæiske bestand af arten væsentligt, og man opfordrede til en international indsats for at forbedre forholdene for regnspoven. Endelig opfordrede kongressen til, at man er varsom ved de kommende olieeftersøgninger i Kattegat. Området er af international vigtighed som overvintringsområde for nordeuropæiske andefuglebestande, og eventuel forurening vil få alvorlige konsekvenser.

Næste kongres vil forsøges afholdt i Riga, Letland, og man må håbe, det kan lykkes. Det vil være i Kuumari's ånd.

*Henning Nøhr, DOF
Jørgen Bent Thomsen, Fredningsstyrelsen
Lasse Braae, DOF*

Fiskende Suler ved Skagens Gren 2. september 1984. Foto: Knud Pedersen.

Skandinavisk havfuglegruppe dannet

Det 7. årsmøde i havfuglegruppen blev afholdt i weekenden 24.-25. november 1984 på Kullen (Sverige). Interessen for havfugle har været stærkt stigende i de seneste år, og mødet blev en stor succes med 35 deltagere, hvor både Danmark, Norge og Sverige var repræsenteret.

Gruppen har hidtil især arbejdet med visse havfugles trækforløb, antal m.v. i Kattegat. Det besluttedes på mødet at udvide det primære undersøgelsesområde til også at dække Skagerak og dele af Vesterhavet, dvs. materiale fra den jyske vestkyst, Syd- og Vestnorge og Oslofjorden inddrages. Derfor blev det også besluttet, at gruppens navn fremover bliver *Skandinavisk Havfuglegruppe*.

Fra de tidligere møder fulgtes traditionen op med en orientering fra hver enkelt havfuglelokalitet om resultaterne fra året der gik. I efteråret 1984 blev der set mange havfugle generelt, og især bemærkedes flotte resultater for Sule, Sodfarvet Skråpe og Søkonge, mens der tilsyneladende ikke var ret mange Malle-mukker.

For den danske del af Kattegat er der kommet aktiviteter i gang ved Voerså og Fornæs, hvilket er de første østvendte lokaliteter. Resultaterne herfra imødeses derfor med spænding. Fra Sjælland må der stadig efterlyses observationer fra Klint, Sjællands Odde og Rønæs, - interesserede bedes kontakte undertegnede snarest.

Gruppens fremtid og handlingsprogram blev drøftet og resulterede bl.a. i nedsættelse af en bestyrelse til

at varetage de fremtidige administrative opgaver. Bestyrelsens sammensætning blev: Erik Vikkelsø Rasmussen (formand), Matz Peterz (redaktør), samt en repræsentant for hvert land: Bernhard Storstein (N), Jan Durinck (DK) og Per Undeland (S).

Blandt kommende mulige aktiviteter overvejes en omlægning af gruppens årsrapport til et tidsskrift (under navnet 'pelagicus'). Materialet fra 1984 ventes publiceret i juli/august 1985 og vil kunne købes gennem DOF-salg (ligesom de allerede udkomne årsrapporter).

Referat fra mødet og specialskemaer til indrapporteringen af havfugle kan fås ved henvendelse til undertegnede. Det næste årsmøde afholdes i november 1985, og interesserede kan allerede nu henvende sig til undertegnede.

Summary: In November 1984, the Danish-Swedish Seabird Group became the *Scandinavian Seabird Group* and the area under investigation extended to include Skagerak and the western North Sea as well as Kattegat. The annual reports (Vols 1-7, 1978-84) are now available from DOF-salg (same address as DOF). Contact to the Group:

Erik Vikkelsø Rasmussen,
Hjortsvej 18
DK-4500 Nykøbing Sjælland
Telf. (03) 41 33 40

Naturovervågning i Utterslev Mose

En Sorthalset Lappedykker har ganske travlt med at mætte tre sultne munde. Et pludseligt dyk, en svag krusning på vandet, tre små forvirrede sribede unger, indtil hun kommer op igen som en prop, med en tangloppe holdt fast i det pincetlignende næb. Indimellem tager hun sig tid til lidt fjerpleje, men bliver generet af ungerne, der forsøger at komme på land på hendes ryg. Irriteret ryster hun sig og kaster ungerne ud igen.

Stedet er Utterslev Mose. Her først i juni er der ungefodrende Sorthalsede Lappedykkere i kanalerne og langs bredden i den vestlige del af mosen. Parvist samlede om den krævende opgave, eller han og hun hver for sig med en eller to af ungerne for at øge jagtarealet.

På mosens smalle sted kører bilerne i fire rækker ind og ud af Hillerød motorvejen; håber dem indeni når at kaste et blik rundt i dette vådområde midt i storbyen.

Den Sorthalsede Lappedykker er blot en af de ornitologiske attraktioner i Utterslev Mose, hvis fuglebestande og biologiske forhold nu på 5. år følges som et led i Hovedstadsrådets naturovervågningsprogram. Overvågningen udføres af ansatte og specialeleverende på Zoologisk Museums ornitologiske afdeling, og består normalt i en række tillempede kortlægnings-optællinger, suppleret med både kursioner til øerne i mosen. Undersøgelserne udføres med hovedvægten lagt på fuglebestandene, dels på grund af Utterslev Moses kendte store betydning som vandfuglelokalitet, dels fordi fuglebestandene og deres ynglesucces er gode og letopnåelige indikatorer for mosens tilstand. Samtidige undersøgelser af forekomsten af vandplanter, lavere dyr og fisk kan så give grundlag for at beskrive egentlige årsagssammenhænge, og derigennem give indtryk af de økologiske forhold, der råder i mosen.

Hvorfor netop Utterslev Mose, tilsyneladende blot en forstørret bypark? For det første er Utterslev Mose kun én blandt flere mose- og sølokaliteter i naturovervågningsprogrammet. For det andet, og nok så væsentligt, har Utterslev Mose en ganske broget fortid og har gennemløbet en biologisk set spændende udvikling.

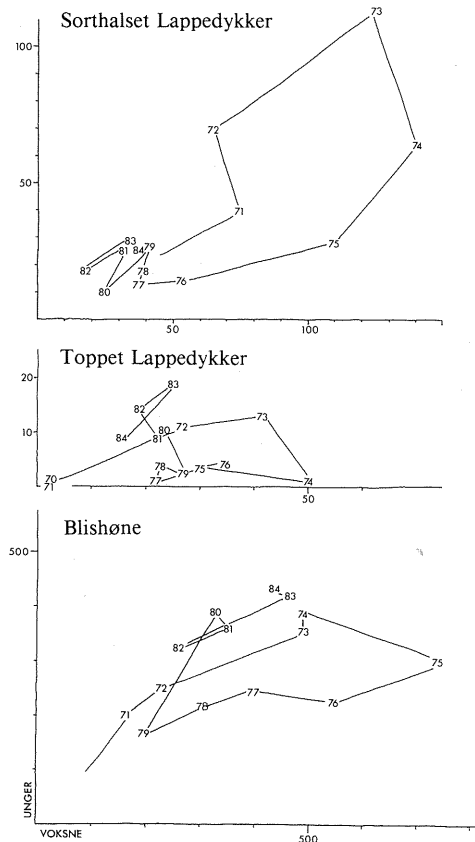
Mosen blev i 1960'erne stærkt forurenet med industrispildevand, og der opstod perioder med iltmangel som følge af en overordentlig kraftig primærproduktion. Forholdene kulminerede sidst i 60'erne, hvor der blandt fuglene konstateredes botulismedød over 3 år. Samtidig skete der massedød blandt fiskene, og efterhånden forsvandt den lavere fauna; selv dansemyggen måtte slippe taget i 1968.

Forureningen blev standset, og forholdene bedredes væsentligt i løbet af et par år. De fleste fuglebestande kom på fode igen, med en kulmination midt i 1970'erne. Her blev alle kanaler genopgravet; de der-

ved frigjorte næringsstoffer fra søbunden bevirkede, i kombination med to rekordvarme somre, en algeudvikling så voldsom, at rankegrøden igen forsvandt, og der opstod perioder med iltmangel. Man havde altså en situation, hvor en varm og solrig sommer kunne vælte det følsomme økologiske system i mosen.

Kede af udviklingen i dette publikumsvenlige vådområde begyndte kommunerne at lægge planer for en generel hævnning af vandstanden i mosen med det formål at øge cirkulationen og derved mindske faren for iltmangelsituationer. På den baggrund ønskede Hovedstadsrådet en vurdering af konsekvenserne for de biologiske forhold, især fuglebestandene.

Figuren viser bestanden af voksne fugle ved ynglesæsonens start i forhold til antallet af flyvefærdige unger for tre arter 1971-84. Herved illustreres såvel udviklingen i bestandene som bestandenes ynglesucces i de enkelte år.

Vandet i den tidligere stærkt forurenede Utterslev Mose er blevet klarere efter en vandstandshævning. For Toppet Lappedykker har det medført forbedrede jagtmuligheder og dermed også bedre ynglesucces. Foto: Jon Fjeldså.

Planerne om en vandstandshævning blev ført ud i livet i juni 1980. Allerede samme sommer skete der en klaring af vandet, og en opvækst af forskellige rankegrødearter kunne iagttages.

Den større sigtddybe medførte forbedrede jagtmuligheder for mosens Toppede Lappedykkere, der således opnåede den største ynglesucces i mange år (se figuren). Den Sorthalsede Lappedykker, som i Utterslev Mose har sin næststørste ynglebestand i Danmark, fik derimod det hidtil laveste antal unger på vingerne. Arten er specialiseret til at leve på helt små leddyr, som nippes fra bunden, vandplanterne og vandoverfladen, i skarp konkurrence med en række fiskearter. Og netop samme sommer blev der for første gang i mange år konstateret store stimer af helt unge aborrer og skaller, og det er derfor ikke usandsynligt, at den Sorthalsede Lappedykker i 1980 trak det korteste strå i kampen om føden.

Blishønen kan illustrere betydningen af vandstandshævningen for mosens planteædende fugle. Blishønen forbedrede i 1980 markant sit yngleresultat (se figuren), rimeligvis som følge af opvæksten af en varieret rankegrøde, ligesom tilstedeværelsen af over 1000 individer gennem sensommeren og det tidlige efterår indikerer et forbedret ernæringsgrundlag.

På baggrund af ZM/Hovedstadsrådets årlige rapporter om de biologiske forhold i Utterslev Mose etableredes et positivt samarbejde med stadsgartneren i Københavns Kommune. Stadsgartneren har velvilligt fulgt rapporternes forslag til en fuglevenlig drift i mosen og dens nære omgivelser. På lignende vis er vandstanden blevet korrigeret for at modvirke generne med en høj vandstand eller pludselige vandstandsændringer i fuglenes yngletid.

Udviklingen i Utterslev Mose i de seneste år har bekræftet, at en højere vandstand ville gavne miljøet i mosen. Vandkvaliteten er forbedret, og det afspejles i udviklingen af mosens flora og fauna. Som følge af de forbedrede lysforhold sker der nu en stor produktion af rankegrødeplanter som hornblad, vandaks og vandkrans. Blishønen opretholder sin uhyre tætte ynglebestand og ses nu i det tidlige efterår i et antal på helt op mod 2500 individer. Knopsvanerne producerer det højeste antal unger nogensinde.

Med opvæksten af vandplanterne skabtes tillige et grundlag for en varieret fauna af lavere dyr. Tanglopper, vandbænkebidere, snegle m.m. forekommer nu i et meget stort tal, hvilket bl.a. illustreres af den Sorthalsede Lappedykkers gode yngleresultater i de seneste år og af en rigelig forekomst af fiskeyngel. Spørgsmålet om næringskonkurrence mellem fiske- og fuglebestandene har hidtil ikke kunnet besvares tilfredsstillende. Det vides fra andre undersøgelser, at tætte fiskebestande kan have en drastisk virkning på stofomsætningen i en sø, og at fuglebestandene herved påvirkes i negativ retning. Imidlertid er den nøjere sammenhæng ikke tilstrækkelig kendt, men i Utterslev Mose kommer vi forhåbentlig nærmere en afklaring med afslutningen af en igangværende fiskeundersøgelse.

Steffen Brøgger-Jensen

DUTCH BIRDING

Quarterly journal
for every keen
birder!

- Excellent papers on identification, distribution, movements and behaviour of Palearctic birds.
- Latest news on rare birds in the Netherlands and Belgium.
- In English or with English summaries.
- Well produced with numerous high quality photographs.

Ask for a free sample copy from
Peter de Krijff, Dutch Birding Association,
Postbus 473, 2400 AL Alphen aan den
Rijn, Netherlands.